

Patologia życia rodzinnego i jej wpływ na przestępczość nieletnich

Mgr Ewa Gidel-Stefaniec – KA im. A. F. MODRZEWSKIEGO W KRAKOWIE

Ur. 09 sierpnia 1989 roku w Jędrzejowie. W 2007 – 2012 studia prawnicze na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim im. Jana Pawła II w Lublinie, WZPiNoG w Stalowej Woli. Obecnie seminarzystka seminarium doktorskiego z prawa na Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. W 2012-2013 studia podyplomowe z Kryminalistyki na Wyższej Szkole Ekonomii i Prawa im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, 2013 - kurs pedagogiczny dla czynnych zawodowo nauczycieli. Swoje zainteresowania z kryminalistyki rozwija poprzez systematyczny udział w seminariach i konferencjach naukowych.

WSTĘP

Przestępczość, jako zjawisko związane z brakiem akceptacji dla pewnych norm społecznych, występowała, występuje i będzie występować w każdej społeczności. Główną przyczyną powstawania i utrzymywania takiego stanu jest bezrobocie, ubóstwo, patologie, demoralizacja, upadek wartości czy występujące nierówności społeczne¹. W polityce kryminalnej szeroko współcześnie akcentowana jest socjologiczna koncepcja przestępstwa, w szczególności na gruncie etiologii kryminalnej. Według I. Budrewicza, zakłada ona, że „istota przestępstwa tkwi w tym, że jest ono zachowaniem społecznie niebezpiecznym, szkodliwym, ujemnym, że narusza wartości ludzkie społecznie cenne”².

Przestępczość nieletnich jest zjawiskiem patologicznym, który od wielu lat narasta w Polsce. Przestępczość młodzieży już dawno wykroczyła poza środowi-

sko rodziny i środowiska patologiczne. Podkreśla się, że „stała się udziałem szerokich kręgów młodzieży ze środowisk o średnim, a nawet o wyższym statusie socjoekonomicznym”³.

Rodzina stanowi naturalne środowisko, w którym człowiek przychodzi na świat, rozwija się i dorasta, w którym uczy się kontaktów z innymi ludźmi, zdobywa podstawową wiedzę, kształtuje i doskonali swoje umiejętności. Wzorce zachowań, umiejętność przystosowania człowieka do otoczenia w znacznym stopniu są kształtowane w rodzinie. Prawidłowo funkcjonująca rodzina przyczynia się do rozwoju człowieka, funkcjonująca źle – staje się rodziną dysfunkcyjną, która oddziałuje krzywdząco na swoich członków. To jak rodzice wychowują swoje dzieci może i wpływa na przestępczość nieletnich.

Celem artykułu jest przedstawienie kryminalistycznych technik badania zja-

¹ K. Raczkowski, *Narkotyki - organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, wyd. WAiP, Warszawa 2009, s. 18.

² I. Budrewicz, *Zachowania dewiacyjne. Symptomy, uwarunkowania*, wyd. Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2008, s. 20.

³ K. Dymek – Balcerk, *Patologie zachowań społecznych, rzeczywistość przełomu XX i XXI wieku*, wyd. Politechniki Radomskiej, Radom 2000, s. 174.

wiska przestępczości nieletnich w ich środowisku rodzinnym. W niniejszym opracowaniu w pierwszej kolejności będzie przedstawienie istoty przestępczości nieletnich i wpływu rodziny na to zjawisko. Następnie zostaną wskazane te instrumenty, które współczesna kryminalistyka podejmuje w celu badania przestępczości nieletnich w środowisku rodzinnym.

II. CHARAKTER PRZESTĘPCZOŚCI NIELETNICH

1. Pojęcie nieletnich

Przestępczość nieletnich jest pojęciem prawnym i kryminologicznym, pojęcie to stosowane jest na całym świecie. Niejednoznaczność tego pojęcia wynika z różnych cech tego pojęcia, zależy ono od granicy wieku osoby, która określa się jako „nieletnia” i katalogu czynów i zachowań uważanych za przestępstwo.

W Kodeksie karnym⁴ „nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego (...), może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne” (art.10 § 2 k.k.).

W zależności od wieku i rodzaju podejmowanych działań w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich⁵ wyróżniono trzy kategorie nieletnich:⁶

- w zakresie postępowania dotyczącego zapobiegania i zwalczania demoralizacji nieletnim jest osoba, która nie ukończyła 18 roku życia (art. 1 § 1 pkt 1 u.p.n.);

- w zakresie postępowania o czyny karalne nieletnim jest osoba, która dopuściła się takiego czynu po ukończeniu 13, a przed ukończeniem 17 lat (art. 1 § 1 pkt 2 u.p.n.);
- w zakresie wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych nieletnim jest osoba, wobec której te środki są wykonywane, ale nie dłużej niż do ukończenia przez nią 21 lat (art. 1 § 1 pkt 3 u.p.n.).

2. CECHY PRZESTĘPCZOŚCI NIELETNICH

Ani Kodeks karny, ani kodeks wykroczeń⁷ nie definiują wprost pojęcia przestępstwa i wykroczenia. Pojęcia te można jednak wyprowadzić z przepisów tych ustaw. Czyny zabronione przez prawo karne dzieli się na przestępstwa i wykroczenia. Z kolei przestępstwa - na zbrodnie (tj. czyny zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą) i występki (tj. inne czyny zagrożone karą przekraczającą 1 miesiąc pozbawienia wolności, ograniczenia wolności lub grzywną powyżej 30 stawek dziennych - art. 7 k.k.). Z kolei wykroczeniami nazywa się czyny zagrożone karą zasadniczą aresztu do 3 miesięcy, ograniczenia wolności do 3 miesięcy, grzywną do 5 000 zł lub naganą (art. 1 k.w.).

Jeśli chodzi o pojęcie przestępstwa, to według Antoniny Marja pełna jego definicja ma następujące brzmienie: „Przestępstwem jest czyn człowieka zabroniony pod groźbą kary przez ustawę, określającego znamiona, zawiniony i społecznie szkodliwy w stopniu więcej niż

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz. U. Nr 88, poz. 553, ze zm., zwana dalej k.k.

⁵ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. 2010 nr 33 poz. 178, ze zm. zwana dalej u.p.n.

⁶ B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich - od opieki do odpowiedzialności*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 301.

⁷ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz. U. z 2007r. Nr 109, poz. 756 ze zm.

znikomym”⁸. Z kolei Janina Bachut, Andrzej Garberle, Krzysztof Krajewski wskazują, że „Przestępstwo jest to czyn zabroniony przez ustawę pod groźbą kary jako zbrodnia lub występki, bezprawny zawiniony i społecznie szkodliwy w stopniu większym bądź znikomym popełniony przez człowieka. A osobę, która dokonuje przestępstwa, nazywamy sprawcą przestępstwa. Przestępstwo może popełnić osoba fizyczna, która ukończyła 17 lat, a w wyjątkowych sytuacjach – 15lat. Czyny popełnione przez nieletnich nie są nazywane przestępstwami, a nieletni sprawcy nie są nazywani przestępcami”⁹.

W świetle polskiego prawa podmiotem przestępstwa może być tylko osoba fizyczna, która ukończyła w chwili popełnienia czynu 17 lat (art. 10 § 1 k.k.). Czynów popełnionych przez nieletnich (do 17 lat) nie nazywa, się przestępstwami, stosując wobec nieletnich środki wychowawcze i poprawcze przewidziane w ustawie z 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Nieletni popełniają różne formy przestępczości. Popełnienie przestępstwa może mieć postać wykonania czyni przez jednego sprawcę, wspólnie z innymi osobami lub w innej postaci współdziałania w przestępstwie. I tak sprawstwo (zwane także jednosprawstwem) polega na wykonaniu przestępstwa (wypełnieniu jego znamion) przez jedną osobę. Współsprawstwo polega na wykonaniu przestępstwa z inną osobą (osobami), jeżeli ich działanie jest objęte porozumieniem i jest pewnym działaniem wspólnym,

choćby żaden ze sprawców swoim działaniem nie wypełnił całości znamion tego przestępstwa (podział ról w wykonaniu przestępstwa)¹⁰.

Sprawstwo kierownicze polega na kierowaniu wykonaniem przez inną osobę czynu zabronionego. Jest to sytuacja, w której sprawca własnym działaniem nie wypełnia znamion przestępstwa, ale jego zachowanie jest czymś więcej niż podżeganie lub pomocnictwo do przestępstwa. Sprawstwo kierownicze wynika z sytuacji pewnego podporządkowania bezpośrednich wykonawców osobie kierującego (np. autorytet osoby kierującej bandą lub gangiem przestępczym).

Sprawstwo przez polecenie polega na nakazaniu innej osobie wykonania czynu zabronionego przez wykorzystanie uzależnienia tej osoby od siebie (np. formalna podległość).

Podżeganie polega na nakłonieniu innej osoby do popełnienia czynu zabronionego (art. 18 § 2 k.k.). Strona podmiotowa podżegania polega na umyślności w postaci zamiaru bezpośredniego.

Pomocnictwo polega na ułatwianiu innej osobie popełnienia czynu zabronionego, w szczególności przez dostarczenie narzędzi, środków przewozu, udzielając rady lub informacji. Odpowiada za pomocnictwo także ten, kto - wbrew prawemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego - swoim zaniechaniem ułatwia innej osobie jego popełnienie (art. 18 § 3 k.k.). Strona podmiotowa polega zatem na działaniu (zaniechaniu) z zamiarem, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego.

⁸ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 89.

⁹ J. Bachut, A. Garberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, wyd. InfoTrade, Gdańsk 2001, s. 189.

¹⁰ P. Piotrowski, M. Wysocka-Pleczyk, *Nieletni sprawcy rozboju - wybrane charakterystyki psychologiczne*, [w:] B. Guilt, M. Wysocka-Pleczyk (red.), *Przestępczość nieletnich*, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 101.

Szczególne formą przestępstwa jest rozbój. Termin „rozbój” może obejmować wiele form zachowań przestępczych (od napadu na bank lub taksówkarza, przez towarzyszącą bójce ulicznej kradzież mienia ofiary, aż do wymuszania pieniędzy od młodszych uczniów przez ich starszych kolegów¹¹).

Przykładowe zachowania świadczące o demoralizacji nieletniego to: popełnienie czynu zabronionego, naruszenie zasad współżycia społecznego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu i środków odurzających, włóczęgostwo, udział i przebywanie w środowisku przestępczym¹².

Przestępczość wśród nieletnich przejawia się w codziennym stosunku młodych ludzi do rówieśników, rodziców, wychowawców i całkiem obcych, spotkanych na ulicy, w sklepie, w autobusie, a cechuje ją coraz częściej wyrafinowane okrucieństwo. Do czynów przestępczych Róża Pawłowska, Elżbieta Jundziłł najczęściej popełnianych przez nieletnich zaliczają wykroczenia przeciwko mieniu indywidualnemu i społecznemu; przeciwko życiu i zdrowiu; bezpieczeństwu powszechnemu i w komunikacji; przeciwko wolności i obywatelowości (w tym m.in. gwałty i czyny niezgodne z osobą upośledzoną); przeciwko czci i nietykalności cielesnej; przeciwko porządkowi publicznemu oraz przeciwko

działalności instytucji państwowych¹³.

Franciszek Kozaczuk posługując się definicją opisową wymienia z kolei następujące symptomy przestępczości nieletnich: systematyczne wagary, wielogodzinne wałęsanie się bez celu po ulicach, ucieczki z domu, szkoły lub instytucji opiekuńczo-wychowawczej, przebywanie w środowisku zdemoralizowanych kolegów, dokonywanie kradzieży i innych przestępstw, picie alkoholu, demoralizacja seksualna, wandalizm, zachowania agresywne, nadużywanie środków odurzających i podniecających, zamachy samobójcze i samouszkodzenia, pozostawanie poza nauką i pracą, nagminne kłamstwa, wyraźne nieposłuszeństwo wobec rodziców i nauczycieli¹⁴.

III. RODZINA JAKO CZYNNIK PATOLOGICZNY

Patologia definiowana jest w różny sposób. Słownik wyrazów obcych określa patologię, pochodzące z języka greckiego słowo *pathos*, jako między innymi cierpienie, patologię zaś jako naukę o cierpieniu (*logos* - nauka)¹⁵. Według Ireny Pospiszyl współczesne trendy określenia patologii społecznej najlepiej oddaje definicja sformułowana przez Jana Malca (1968) zakładająca, że: „patologią społeczną jest ogół przypadków śmierci, obniżenia poziomu moralnego, pogorszenia samopoczucia i strat materialnych spowodowanych naruszeniem reguł prakseologicznych, moralnych i prawnych oraz postępowaniem autodestruktywnym”¹⁶.

¹¹ P. Piotrowski, M. Wysocka-Pleczyk, *Nieletni sprawcy rozboju ...* dz. cyt., s. 101.

¹² K. Dymek – Balcerek, *Patologie zachowań społecznych, rzeczywistość przełomu XX i XXI wieku*, wyd. Politechniki Radomskiej, Radom 2000, s.174.

¹³ R. Pawłowska, E. Jundziłł, *Zachowania przestępcze nieletnich w opinii ich rówieśników* [w:] T. Sołtyśiak, J. Sudar-Malukiewicz (red.), *Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, wyd. Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2003, s. 165.

¹⁴ F. Kozaczuk, *Profilaktyka pedagogiczna wobec zagrożeń cywilizacyjnych* [w:] F. Kozaczuk, B. Urban (red.), *Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004, s. 28.

¹⁵ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, [on-line], <http://www.slownik-online.pl>

¹⁶ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, wyd. PWN, Warszawa 2008, s. 17.

Adam Podgórecki, twórca polskiej szkoły patologii społecznej patologią społeczną nazywa „ten rodzaj zachowania, ten typ instytucji, ten typ funkcjonowania jakiegokolwiek systemu społecznego, czy ten rodzaj struktury, który pozostaje w zasadniczej, niedającej się pogodzić sprzeczności ze światopoglądowymi wartościami, które w danej społeczności są akceptowane”¹⁷.

W aspekcie etiologii niedostosowania społecznego zajmuje obszar społeczno-kulturowy, a w nim środowisko rodzinne. Jest ono, bowiem pierwszym i podstawowym środowiskiem społeczno-wychowawczym i opiekuńczym dziecka. Jego rozwój psychiczny w największym stopniu zależy od środowiska, w którym ono przebywa. Poprzez interakcje z otoczeniem tworzą się doświadczenia fundamentalne dla społecznego rozwoju i działania jednostki. Braki w tym zakresie przyczynią się do ukształtowania postawy antyspołecznej¹⁸. Podstawowym warunkiem optymalnego realizowania funkcji rodzicielskich jest pełna i wydolna wychowawczo rodzina, wykonująca bez ograniczeń władzę rodzicielską. Efekty rozwoju społecznego młodzieży zależą zdecydowanie od cech psychospołecznych ich rodzin i rodziców. Za ważne niekorzystne czynniki wzorów zachowań społecznych ze strony rodziców w literaturze uznaje się alkoholizm, brak nadzoru i opieki, przemoc wobec współmałżonka, wobec dziecka, przestępczość i karalność rodziców, ubóstwo, uporczywe bezro-

biecie, lenistwo, ale również nadmierne obciążenie pracą zawodową i związany z tym brak czasu dla dzieci i młodzieży oraz negatywny wpływ środowisk pozarodzinnych, przedłużający się pobyt za granicą rodziców i trudne do zdiagnozowania wykorzystanie seksualne¹⁹.

W rodzinach młodzieży niedostosowanej społecznie brak dobrych wzorów, liczne dysfunkcje, nierozwiązane problemy, zaburzona komunikacja interpersonalna i struktura socjokulturowa, uboga wiedza o wychowaniu, wadliwe i patologiczne modele zachowań rodziców destabilizujące funkcjonowanie rodziny, drastycznie obniżają poziom i potencjał wychowawczy środowiska rodzinnego i negatywnie rzutują na przebieg i efekty rozwoju psychospołecznego młodzieży²⁰. Wydaje się, że kluczową rolę odgrywają tutaj klimat emocjonalny i relacje pomiędzy członkami rodziny. Ponadto to zwykle ojcowie są sprawcami konfliktów czy przemocy w rodzinie. W zaburzeniach struktury rodzin i ich konfliktach, upatruje się przyczyn subiektywnych determinantów przynależności młodzieży do podkultur przestępczych.

W naukach pedagogicznych podkreśla się, że podstawowym warunkiem optymalnego realizowania funkcji rodzicielskich jest pełna i wydolna wychowawczo rodzina, wykonująca bez ograniczeń władzę rodzicielską. Efekty rozwoju społecznego młodzieży zależą zdecydowanie od cech psychospołecznych ich rodzin i rodziców²¹.

¹⁷ A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*, wyd. PWN, Warszawa 1969, za: M. Walancik, *Aktualne przejawy patologii i dewiacji społecznej*, wyd. Akapit, Toruń 2009, s. 10.

¹⁸ H. Cudak, *Funkcjonowanie rodziny, a nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży*, wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1998, s. 64-65.

¹⁹ M. Jordan, *Rodzinne bariery socjalizacji nieletnich*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2003, s. 119.

²⁰ S. Bębas, *Oblicza patologii społecznych*, wyd. Wyższej Szkoły Handlowej, Radom 2011, s. 263.

²¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Żak, Warszawa 2001, s. 450.

W przypadku przestępczości nieletnich za niekorzystne czynniki uznaje się wzory zachowań społecznych ze strony rodziców, które wpływają na zachowania przestępcze wśród nieletnich. Badania wskazują, że występujący w rodzinie alkoholizm, brak nadzoru i opieki, przemoc wobec współmałżonka, wobec dziecka, przestępczość i karalność rodziców, ubóstwo, uporczywe bezrobocie, lenistwo, ale również nadmierne obciążenie pracą zawodową i związany z tym brak czasu dla dzieci i młodzieży oraz negatywny wpływ środowisk pozarodzinnych, przedłużający się pobyt za granicą rodziców i trudne do zdiagnozowania wykorzystanie seksualne²² ma wpływ na nasilanie się zjawisk patologicznych młodzieży, nawet w skrajnych przypadkach w formie przestępczej.

Rodziny patologiczne kształtują negatywne postawy swoich dzieci, modelując ich postawy. Dochodzi wówczas do wykształcenia nonkonformistycznej postawy wobec prawa, co prowadzi do przestępczości nieletnich.

IV. KRYMINALISTYKA A BADANIE ZJAWISKA PRZESTĘPCZOŚCI WŚRÓD NIELETNICH

Kryminalistyka oprócz typowych działań związanych z analizą materiału dowodowego zajmuje się także analizowaniem procesów społecznych, w tym w rodzinach. W tym celu wykorzystuje się instrument prawny w postaci wywiadu środowiskowego. Jest to jeden ze środków pozyskiwania informacji o przyczynach i uwarunkowaniach przestępczości wśród nieletnich.

Już w trakcie postępowania karnego Kodeks postępowania karnego²³ wskazuje, że

w razie potrzeby, a w szczególności, gdy niezbędne jest ustalenie danych co do właściwości i warunków osobistych oraz dotychczasowego sposobu życia oskarżonego, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, zarządza w stosunku do oskarżonego przeprowadzenie wywiadu środowiskowego przez kuratora sądowego lub inny podmiot uprawniony na podstawie odrębnych przepisów, a w szczególności uzasadnionych wypadkach przez Policję (art. 214 § 1 k.p.k.). Wywiad ten dotyczy każdej sprawy karnej wobec nieletnich, szczególnie w sprawach o zbrodnie, w stosunku do oskarżonego, który w chwili czynu nie ukończył 21 roku życia, jeżeli zarzucono mu popełnienie umyślnego występku przeciwko życiu (art. 214 § 2 k.p.k.). Wywiad środowiskowy wskazuje na opis dotychczasowego życia oskarżonego oraz dokładne informacje o środowisku oskarżonego, w tym rodzinnym, szkolnym lub zawodowym, a nadto informacje o jego stanie majątkowym i źródłach dochodów, informacje dotyczące stanu zdrowia oskarżonego, a także o nadużywaniu przez niego alkoholu, środków odurzających, środków zastępczych lub substancji psychotropowych, właściwości i warunków osobistych oraz dotychczasowego sposobu życia oskarżonego (art. 214 § 4 k.p.k.). Wywiad zbiera zatem niezbędne informacje od rodziny oskarżonego i sąsiadów, przełożonych oskarżonego w miejscu jego pracy, nauczycieli lub wychowawców w szkole oraz od innych osób lub instytucji, które mogą mieć niezbędną wiedzę o oskarżonym²⁴.

Jednak w odniesieniu do nieletnich sprawców przestępstw zakres wywiadu

²² M. Jordan, *Rodzinne bariery socjalizacji nieletnich*, wyd. Akademii Pedagogicznej, Kraków 2003, s. 119.

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. 1997 Nr 89, poz. 555 ze zm. zwana dalej k.p.k.

²⁴ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. LexisNexis, Warszawa 2012, s. 248.

określa Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich. Wskazuje ona, że w celu ustalenia danych dotyczących nieletniego i jego środowiska, a w szczególności dotyczących zachowania się i warunków wychowawczych nieletniego, sytuacji bytowej rodziny, przebiegu nauki nieletniego i sposobu spędzania czasu wolnego, jego kontaktów środowiskowych, stosunku do niego rodziców lub opiekunów, podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia i znanych w środowisku uzależnień nieletniego, sędzia rodzinny zleca przeprowadzenie wywiadu środowiskowego kuratorowi sądowemu (art. 24 § 1 u.p.n.). W wyjątkowych przypadkach przeprowadzenie wywiadu środowiskowego może być zlecone:

1. przedstawicielom organizacji społecznych, do których zadań statutowych należy oddziaływanie wychowawcze na nieletnich lub wspomaganie procesu ich resocjalizacji, oraz osobom godnym zaufania - jeżeli powierzono im nadzór nad nieletnim;
2. jednostkom Policji, właściwym ze względu na miejsce zamieszkania lub pobytu nieletniego - jeżeli zachodzi potrzeba uzyskania informacji nie wymagających zastosowania wiedzy psychologicznej i pedagogicznej;
3. pracownikom pedagogicznym rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych - jeżeli zachodzi potrzeba wydania opinii o nieletnim;
4. pracownikom pedagogicznym schronisk dla nieletnich lub zakładów poprawczych - jeżeli zachodzi potrzeba wydania opinii o nieletnim lub w celu

sprawdzenia zachowania nieletniego oraz warunków wychowawczych i bytowych, w jakich nieletni przebywa poza zakładem poprawczym (art. 24 § 2 u.p.n.).

Na żądanie kuratora sądowego Policja jest zobowiązana udzielić mu pomocy przy wykonywaniu zadań związanych z przeprowadzaniem wywiadu środowiskowego (art. 24 § 5 u.p.n.).

Ustalenie danych dotyczących nieletniego i jego środowiska następuje m.in. przez przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w każdej sprawie nieletniego. Wywiad środowiskowy powinien przeprowadzić na zlecenie sędziego kurator sądowy. Ustawa dopuszcza, by w wyjątkowych wypadkach wywiad taki w określonym zakresie przeprowadzały organy i osoby zajmujące się wychowaniem bądź resocjalizacją nieletnich, zwykle posiadające wiedzę psychologiczną lub pedagogiczną, bądź jeśli powierzono im nadzór nad nieletnim. Wyjątek stanowią tu jednostki Policji - gdy zachodzi potrzeba uzyskania informacji niewymagających zastosowania tej wiedzy²⁵.

Zasady i tryb przeprowadzania wywiadów środowiskowych o nieletnich reguluje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 16 sierpnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania wywiadów środowiskowych o nieletnich²⁶. Rozporządzenie reguluje czas, termin i miejsce ich przeprowadzania oraz formę i szczegółowy zakres sprawozdania z wywiadu środowiskowego (§ 1 rozp. o wyw. nielet.). Wskazuje, że zlecając przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, określa się

²⁵ E. Skrętowicz, T. Bojarski, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. LexisNexis, Warszawa 2011, s. 102.

²⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 sierpnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania wywiadów środowiskowych o nieletnich, Dz. U. 2001 Nr 90, poz. 1010.

w szczególności zakres i termin jego przeprowadzenia (§ 2 rozp. o wyw. nielet.). W stosunku do nieletniego wywiad środowiskowy przeprowadza się w porze dziennej, czyli czas od godziny siódmej do godziny dwudziestej pierwszej (§ 4 rozp. o wyw. nielet.). Wywiad środowiskowy przeprowadza się w miejscu zamieszkania lub pobytu nieletniego, jego rodziców lub opiekunów. Wywiad środowiskowy może być także przeprowadzony w szkole lub miejscu pracy nieletniego.

W toku wywiadu środowiskowego ustala się okoliczności objęte zarządzeniem o jego przeprowadzeniu, a w szczególności informacje o zachowaniu się i warunkach wychowawczych, stanu zdrowia, przebiegu nauki szkolnej, pracy i sposobu spędzania czasu wolnego, kontaktów z rówieśnikami i innymi osobami mogącymi mieć wpływ na jego zachowanie, a także podstawowe informacje o członkach rodziny nieletniego i stosunku rodziców lub opiekunów do nieletniego, podejmowanych oddziaływaniach wychowawczych, konfliktach istniejących w rodzinie. Za ważne, w toku wywiadu środowiskowego należy uwzględniać również informacje dotyczące sytuacji materialnej rodziców lub opiekunów oraz warunków bytowych rodziny. Uzupełniając można zasięgać informacji o przejawach patologii społecznej występujących w środowisku nieletniego (§ 8 rozp. o wyw. nielet.). W tym celu można pozyskać informacje z ośrodków pomocy społecznej, wykonującej wywiady środowiskowe na podstawie Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 czerwca 2012 r.

w sprawie rodzinnego wywiadu środowiskowego²⁷. Wywiad ten jest o wiele szerszym źródłem wiedzy o patologii w rodzinie nieletnich, gdyż obejmuje szerszy zakres zagadnień.

Analiza dokumentów wywiadu środowiskowego dokonanego przez pracowników socjalnych wskazuje, że dla celów kryminalistyki możliwe jest pozyskanie szerokich danych o statusie społecznym rodziny nieletniego (tj. ubóstwo, bezrobocie, przemoc w rodzinie, rodzina wielodzietna, alkoholizm, narkomania) oraz jak długo trwają problemy wychowawcze. Szczegółowy zakres informacji o rodzinie obejmuje też informacje szczegółowe o wielkości dochodu, wydatków, zasądzonych alimentów, warunków mieszkaniowych, czy były problemy wychowawcze z nieletnimi, czy i jak były rozwiązywane a także o zagrożeniach wobec członków rodziny i ich przyczynach i skutkach. Dzięki temu kryminalistyka, sięgając do licznych materiałów może tworzyć profile nieletnich przestępców. Na podstawie tych informacji można i tworzy się programy profilaktyczne.

ZAKOŃCZENIE

Dane uzyskiwane od lat na temat przestępczości wśród nieletnich wskazują, że w rodzinach, z których wywodzą się nieletni przestępcy występuje wiele patologii, które alkohol jest częstym „gościem”. Oprócz alkoholu wskazuje się także na inne destrukcyjne czynniki środowiska rodzinnego, mogące warunkować przestępczość nieletnich. Zazwyczaj nieletni przejmują wzorce po rodzicach, którzy mają konflikt z prawem. Kryminalistyka, zbierając

²⁷ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 czerwca 2012 r. w sprawie rodzinnego wywiadu środowiskowego, Dz. U. 2012, poz. 712.

informacje z wywiadów różnych instytucji – sądów, Policji, ośrodków pomocy społecznej może uzyskiwać dokładne informacje o warunkach życia rodzin nieletnich przestępców. Uzupełnieniem mogą być też wywiady z samymi nieletnimi. W efekcie są one podstawą do szerszych badań o podłożu socjologicznym czy psychologicznym.

STRESZCZENIE

Rodzina stanowi naturalne środowisko, w którym człowiek przychodzi na świat, rozwija się i dorasta, w którym uczy się kontaktów z innymi ludźmi, zdobywa podstawową wiedzę, kształtuje i doskonali swoje umiejętności. Wzorce zachowań, umiejętność przystosowania człowieka do otoczenia w znacznym stopniu są kształtowane w rodzinie. Prawidłowo funkcjonująca rodzina przyczynia się do rozwoju człowieka, funkcjonująca źle – staje się rodziną dysfunkcyjną, która oddziałuje krzywdząco na swoich członków. To jak rodzice wychowują swoje dzieci może i wpływa na przestępczość nieletnich. Kryminalistyka oprócz typowych działań związanych z analizą materiału dowodowego zajmuje się także analizowaniem procesów społecznych, w tym w rodzinach. Przestępczość nieletnich to przejaw pewnej słabości rodziny. Poznanie mechanizmów, które są przyczyną przestępczości wśród nieletnich stało się zatem coraz ważniejsze w badaniu kryminalistycznym. Celem artykułu jest przedstawienie kryminalistycznych technik badania zjawiska przestępczości nieletnich w ich środowisku rodzinnym.

SUMMARY

The pathology of family life and its impact on juvenile crime

The family is a natural surrounding, where the person is born, develops and grows up, learns how to contact other people, receives basic knowledge, shapes and improves his or her own skills. The patterns of behaviour and the ability to adjust to the environment are mainly shaped in the family. The family which functions well contributes to the proper development of a person, the one which functions in an improper way, becomes a dysfunctional family and it affects its members in a negative way. The manner of upbringing can have the effect on juvenile crime. Crime detection, apart from the typical activities connected with the analysis of the evidence material, deals with the analysis of the social processes, including the ones in the families. The juvenile offenders are the sign of the weakness of the family. Recognising the mechanisms, which are responsible for juvenile crime, is getting more and more important in the criminal research. The aim of the article is to present forensic techniques of the research on juvenile offenders and their family environment.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz. U. z 2007r. Nr 109, poz. 756 ze zm.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. 2010 nr 33 poz. 178, ze zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz. U. Nr 88, poz. 553, ze zm.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. 1997 Nr 89, poz. 555 ze zm.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 czerwca 2012 r. w sprawie rodzinnego wywiadu środowiskowego, Dz. U. 2012, poz. 712.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 sierpnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania wywiadów środowiskowych o nieletnich, Dz. U. 2001 Nr 90, poz. 1010.

Opracowania

Bachut J., Garberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, wyd. InfoTrade, Gdańsk 2001.

Bębas S., *Oblicza patologii społecznych*, wyd. Wyższej Szkoły Handlowej, Radom 2011.

Budrewicz I., *Zachowania dewiacyjne. Symptomy, uwarunkowania*, wyd. Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz 2008.

Cudak H., *Funkcjonowanie rodziny, a nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży*, wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego, Kielce 1998.

Dymek – Balcerek K., *Patologie zachowań społecznych, rzeczywistość przełomu XX i XXI wieku*, wyd. Politechniki Radomskiej, Radom 2000.

Grzeszczyk W., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. LexisNexis, Warszawa 2012.

Jordan M., *Rodzinne bariery socjalizacji nieletnich*, wyd. Akademii Pedagogicznej, Kraków 2003.

Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, [on-line], <http://www.slownik-online.pl>

Kozaczuk F., *Profilaktyka pedagogiczna wobec zagrożeń cywilizacyjnych* [w:] F. Kozaczuk, B. Urban (red.), *Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004.

Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2010.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Żak, Warszawa 2001.

Pawłowska R., Jundziłł E., *Zachowania przestępcze nieletnich w opinii ich rówieśników* [w:] T. Sołtysiak, J. Sudar-Malukiewicz (red.), *Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, wyd. Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2003.

Piotrowski P., Wysocka-Pleczyk M., *Nieletni sprawcy rozboju - wybrane charakterystyki psychologiczne*, [w:] B. Guilt, M. Wysocka-Pleczyk (red.), *Przestępczość nieletnich*, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

Podgórecki A., *Patologia życia społecznego*, wyd. PWN, Warszawa 1969, za: M. Walancik, *Aktualne przejawy patologii i dewiacji społecznej*, wyd. Akapit, Toruń 2009.

Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, wyd. PWN, Warszawa 2008.

Raczkowski K., *Narkotyki - organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, wyd. WAiP, Warszawa 2009.

Skęrowicz E., T. Bojarski, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, wyd. LexisNexis, Warszawa 2011.

Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich - od opieki do odpowiedzialności*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2007.